

Václav Hladík: Z lepší společnosti

Pan Hladík dal sebrat a sešit pod hnědou obálku mladé Bursíkovy knihovny řadu svých prvních prací staršího i novějšího data, lepších i slabších, zrnitých i jen nahozených a uveřejňovaných podle toho buď v denících nebo beletristických listech. Je to hladká, jistá a určitá kniha. Celkem a en gros spíše ještě vypravovaná než pitvaná. Trochu povrchní také, zběžná a pohodlná, přístupná a povolná. S patrnou snahou realistní, která se však všude ještě nevyzula ze slabé romanesknosti a hladké fabulistiky. Ve stylu — mám na mysli nejlepší části prvního čísla „*Peníze nebo žena?*“ — čistá, úměrná, pronikavá nebo ztlumená dle cíle a potřeby v náladě, určitá v liniích, mělčí v reliefu, sytá a teplá celým a vysloveným temperamentem, zadržaná úmyslně v střizlivé šedi a pečlivé míře normálních a rozumných tradic. Místy s jasnou a sympatickou grácií, lehkým a světlým tempem, které je, zdá se mi, alespoň zčásti odkazem nebo úrokem z četby a studia Alfonse Daudeta. Místy zase s utroušenými a nevymetenými dosud stopami po odpadkovém verbalismu vulgárních a dávno vyvržených a promlčených tropů a figur neurčitě poetického původu.

První práce, povídka „*Peníze nebo žena?*“ stojí nejvýše. Vedle ní ještě „*Křeslo*“ zaslouží si svědomitě řadu zdvořilých poklon, které dluhuje p. Hladíkovi každá spravedlivá kritika, a které zde chci odsákát dle všech pravidel tanečního umění (tím má se stát totiž dnes toto starosvětské a počestně hranaté řemeslo dle kombinovaného systému kritického patent Mrs Matthew Arnold & J. V. Sládek).

Fabule „*Peněz nebo ženy*“ stojí za vypravování. Uvede hned do živého. Je jeden veliký železářský obchod a ten mají dva kompaño-

ni. Jeden starý, hrubý, tupý, bez vtipu a bez důmyslu, ačkoliv energický a pracovitý. Symbol čisté fyzické síly. Rozumí se šosák a obmezenec. A druhý mladší, hladký, samý důmysl. Symbol intelektuelní síly. A přitom docela estetický člověk. (Rozuměj: pro lásku. Svaly i nervy atd.) To je proto, poněvadž ten první, ten obmezenec, to „tažné zvíře“ má mladou ženu. Zcela konvenční, lživé manželství. Koupil si ji prostě. Další jde samo sebou. Mladý svede starému bez zvláštních obtíží ženu. Starý se o tom doví od nějakého Jidáška. Co teď? Čekám prostě, že svému společníkovi ukáže dveře. Ale to není tak prosté. Vzpomeňte si, že ten mladý je vlastně duší celého obchodu. Že je to spekuláční talent. Bez něho se rozbije firma, závod klesne. Starý cítí, že v něm sám nic nesvede. A zde jest dilemma: Peníze nebo ženu? Podobné skoro známé Stocktonovo: Tygr či dívka? Starý probděl hroznou noc. (Autor ji víc vyčárkoval než vymaloval.) A ráno? Podává klidně ruku svůdci jako by se nic nestalo. Vzal „peníze“.

Psychologie p. Hladíkova jest, jak z ukázky vidět, pikantní a trochu hazardní hra. Nevadí. Naopak. Každá dobrá psychologie v beletrii je riskantní. Důslednost „povahy“ atd. jsou falešné a lživé fráze. Psychologie nedá se vyměřit, vypočítat, odhadnout *napřed*. Kritika, která chytá autora v „nedůslednostech povah“, jest ubohá a nevědomá — nemá sama o duševních zjevech pojmu — a zaslouží sama první důkladné lekce. Všecko, na čem záleží, jest, aby autor temnou a nejasnou půdu duše nadzvedl, aby rozevřel její trhliny, aby dal čtenáři vložit prsty do každé navrtané díry. Všecko „zdůvodňování“, všecky výpočty, všecka „proč“, všecka pravděpodobnost (logická) jsou umělecky nepravdivé. Život duševní je podstatně sporný, složitý, hustý — něco, co zásadně odporuje jasnému schématisování, třídění, členění, uměleckým preparátům. Umělec, který u každého duševního hnutí, citu, vášně narýsuje si nějaký logický a harmonický plán, škálu, stupnici (jako na př. všude p. M. A. Šimáček), „disposicí“ jako na ohnutém kraji školské úlohy — je právě psychologický falsátor. Vyskočilo mne spontánně z péra jméno p. Šimáčkovo. Na něm se dá tento psychologický pseudorealismus demonstrovati znamenitě. U něho je všude samá římská I, II, III atd.,

samé a), b), c) — samé třídění, rovnání, kombinace. Na těchto logických výpočtech, na těchto počtářských úlohách zakládá asi autor svoji force. V jedné z jeho posledních prací, tuším ve „*Dvoji lásce*“, našel jsem tyto jednotlivé „body“, stadia, kterými probíhá vášně, proloženy *italikami*! Scházel jen v závorce poukaz na nějakou oblíbenou příruční učebnici psychologie „pro školu a dům“. Jen mimochodem podotýkám, že lépe než všechny hypotetické a se škrobenou korektností čenichané a vylhávané šachové úlohy nějaké náměsíčně zmrzlé psychologie prospěje koryfeům našeho t. zv. realismu (à la Šimáček, Herrmann) — nemají-li sami dosti pronikavé a emoční oko — pilné studium Mrštíkovy „Pohádky máje“. To je psychologie umělecká: složitá, hmotná, živá, pomíchaná, rozvinutá a *rozvíjející se*, tekoucí, plynulá lidská duše!

V *umělecké* psychologii není nepravděpodobností. Život duše je podstatně alogický, sporný a plný zádrh, uzlů, děr, tmy. Všecko, na čem záleží, je život tento — sporný, hustý, pomatený — *vyvolat*. *Emoci* rozhodne se o „pravdě“ v umění. Budto umělec vyvolá, sugereje nebo ne. Ve způsobu, t. j. právě v *umění* — jest jádro sporu. Ne v předmětu. Ne v látce. Když vyvolá, je pravdivý. Když nevyvolá, „lživý“, „nepravděpodobný“ atd. Otázka pravdy, pravděpodobnosti je dnes nejzamotanější — díky falešným teoriím a výkladům realismu a naturalismu. V umění pravda je *sila*. Umělec (lživých umělců není, neboť pak jsou jen špatní, bidní, nedostateční) je ten, kdo přelije do čtenáře svoji emoci, svoje vzrušení, kdo tedy má nejsilnější vznět, nejvyšší cit. Známým psychologickým postupem: ozvěnou, resonancí, sympatií. Umělec je ten, kdo odzbrojí čtenáře, kdo ho přemůže, povalí, zbije. Kdo z něho udělá jen resonanční plochu, kdo jeho odporující, aktivné a samostatné „já“ znásilní, potlačí, zpasivisuje — že není než prodlouženým, rozšířeným, opakujícím „já“ umělce, tvůrce, autora.

To právě škodí p. Hladíkovi. Je tam málo tohoto vnitřního, psychologického umění — síly, vznětu, citu, evokace. Málo nálady slovem. Pan Hladík je pohodlný. První povídka na př. „*Peníze nebo žena*“ jest jen položený problém, hádanka, bravura. Skoro anekdota.

To je novinářství! Pikantní jistě, lehké, spirituelní snad, místy vybrané nebo graciosní: — ale pořad feuilleton, anekdota, příběh. Umění, t. j. *genetické, vnitřní* umění (a to je to „nové“, co všichni chceme a co chtěl jistě i p. Hladík) to ještě není. V „*Křesle*“ měl k němu blíž. Příležitost napsati emoční, sugestivní práci byla tu, zdá se, skoro svůdná. Škoda, že p. Hladík odolal pokušení. Bankrotář zavře se ve svém pokoji. Rozloží se v nádherném křesle. A s jeho kyvy vypne se v něm chuť po nové práci — očista. Pak dotyk ruky — nějaké studící asociace, a všechny tyto rozehnané nervové proudy vyjedou a vytekou tímto dotykem jako elektrickým svodičem. Zastřeli se — prázdný, zbabělý, vystydělý. Každý cítí pravdivý přízvuk v celé fabuli. Visí nad ní, je do ní vetřen. Autor měl ho jen rozlít. Měl prosytit práci těmito rozehnanými nervovými proudy, jak vykvasily se v dlouhé době přípravy k úpadku, jak ovládly docela duši, vůli, určitost a jasnost její, jak ji neutralisovaly, utlačily, zmechanisovaly, podrobily všem útokům světa zevnějšího, pocitův a postřehů — a jak takovému mechanickému „náhodnému“ útoku důsledně podlehnou. Ale p. Hladík nezachoval ani fabuli v této ryzosti. Postavil versi slabší. Zase anekdotu, která se čte — chtějte nebo nechtějte si to přiznat, málo platno — jako kuriosní a málo „pravdivý“ experiment. Schází geneze. Schází umění. Schází jediná pravda — pravda evokativná, citu, nálady. Pan Hladík zůstává na poloviční cestě. Je to škoda, poněvadž každý cítí, že by dovedl dojít a jak pevně dojít!

V *ethologii*, v umění *karakteru* jest p. Hladík již hezky daleko. Jeho všechny osoby mají pevnou kostru pod obalem masa. Má sice posud málo odstínů, někde jsou smyté a někde podal dokonce jen embrya! Ale jasnou a šťastnou krystalisaci jest již vidět všude. Jeho Kouba (z povídky „*Peníze nebo ženu?*“) je zejména dokonalý. Sem nahrnul p. Hladík celé své umění — a jak šťastně. To je těžký, zapocený, poctivý nádeník, šosák a nakonec mravní ničema z pasivity, z bázně a vědomí slabosti — mravní i sociální „lastthier“, tak celý a vyslovený jako jest jich málo v literatuře. A Lorenc — tento vítězný rozum, šťastný důvtip, plné nervy a svaly, jemné smysly — tento člověk podnikavý a výbojný má celou pýchu a celý zájem sociální

hybnosti a rodové dokonalosti — člověka typického a šťastně sestrogeného pro příhodné „milieu“ — asi na polovici a ve středu mezi fyzickými zápasníky Zolovými a intelektuelními Stendhala. Hůře je s ženskými karaktery. Tu nevyjdeme z tradičního a romaneskního. Většinou jsou to mladé ženy, kterým nestačí staří mužové a které tedy podléhají velmi snadno mladým. V jednom případě („Návrat“) uteče i velice neprozřetelně a neekonomicky taková dáma s ničemným důstojníkem. (Jen mimochodem podotýkám, že p. Hladík, který se dívá na svět a na život v přítomné knize naprosto střízlivě a někde i cynicky, zdá se, pokládá trochu naivně důstojnický stav za jedinou poeticky privilegovanou kastu na světě — za poslední útočiště něčeho, čemu se dá snad říci „poesie života“. Je to tedy, jak vidět, zcela populární předsudek, s kterým se zde nepříjemně potkáváme.)

Ethika knihy dá se odvodit z těchto poznámek snadno. Je to zcela normální „bulvární smysl života“. I *sociální* smysl, dá-li se o něm mluvit, je čistě negativní. Je to několik ironických šípů, které si dovoluje p. Hladík při různých příležitostech vystřelit do „lepší společnosti“. Nezapírám, že jsou daleko snesitelnější než by byl prázdný hluk dutých kotlů „sociálních oprav“ nebo pathetické a dobře míněné misse a invectivy. Ale proto nedá se ještě zapřít, že může umění zůstat celým uměním, t. j. býti vnitřní, emotivné, impresivní — a přece realizovati právě v této subjektivitě hru zákonův objektivních, přírodních, mravních i společenských — evolutivní život jednotlivce i celku slovem. A dá se zcela rozumně právě zde najít půda pro umění srovnalé s dobou, s psychou sociální. Nechtěl by se p. Hladík v nejbližší knize pokusit laskavě o něco podobného? Ví sám dobře, že mu talent k tomu neschází.

Únor 1893.

Hippolyte Taine

1

Taine byl vědec — ryzí vědec — ne učenec, ne filosof. Věda, jak známo, je celá v methodě a umění, ať se mluví cokoli, také. V tom není mezi nimi rozdíl. Všichni velcí vědci jako umělci byli geniální stratégové: — pod železnou svojí rukou, pod ocelovým bičem ženou srovnaná a sehnaná stáda ať fakt, ať dojmů a vznětů — v zděšeném a přece zákonném a matematickém chvatu nekonečnou stepí lidské duše. Stojí jako vojevůdcové nad svými masami — nad drobnými hromadami — nad nesmírnou seřaděnou a útočící pěchotou — přehlédají každou blýskavou jehlu útočného bodáku — řídí, drží a vráží ji nějakou podivnou ústřední silou do terče celého pohybu — do duše čtenáře nebo diváka. Styl Tainův působil na mne vždycky tímto zvláštním válečným dojmem. Ty malé krátké věty nejsou než studená, kovově vyzbrojená fakta — s přilehlou, slepenou, přimknutou zbrojí — jediná, celá, nedílná, skoro atomická — kde nenajdete rýhy, odkud by se daly rozštěpit. A je jich sta, tisíce, desetitisíce! A všechny oživeny jako biblický prach pod teplým a tvůrčím dechem! A všechny rozehnaný — prudký a útočný liják — v několika hrubých a těžkých liniích, neboť Taine nemiluje triky a úskoky, drobné a vtipné lsti — ale plný, masivní, drtící náraz. Je grandiosní, hrubý, průhledný. Prohlédá ho každý snadno — odkryje hnedle ta dvě tři prkna, ten trojúhelník železné hradby, do kterého jej chce zavřít a smáčknout. A přece nikdo neodolá sevření těch kovových a rovných ramen — těch svíravých polypích rukou. Při četbě nezmůže se snad nikdo pod dusným pochodem jeho těžké a sečleněné, seřetěžené argumentace k vážným námitkám